

Binamn i Sigtuna.

Redigerat föredrag vid PRO:s möte 4 maj 2022 på Munken

Först vill jag förstås tacka för att jag fått komma hit och berätta litet om några av de binamn/öknamn/smeknamn som använts i Sigtuna. Kärt barn har många namn, jag kommer att säga binamn, det är mer neutralt, ökning låter som något negativt och smeknamn som något privat. Men ni får kalla namnen vad ni vill! Jag är som sagt född och uppvuxen i Sigtuna, på den tiden hette jag Christensén och jag har hört de flesta namnen användas och även använt dem själv. Pappa och mamma, och i viss mån Hasse Ahlsén och Martin Karlsson, är källan till mina namn som härrör från 1930-talet och framåt. Jag har hela mitt yrkesliv arbetat med namn och särskilt då namn under medeltiden eftersom jag arbetade med en ordbok över sådana. Men så småningom kom jag också att intressera mig särskilt för binamnen i det medeltida Arboga. Det intresset ledde mig in på de moderna binamnen i Sigtuna och det arbetet ligger till grund för det jag kommer att berätta om idag.

Jag kommer att utgå ifrån varför en person fått ett speciellt namn, man kan då dela upp sätten att namnge i olika grupper och göra en jämförelse mellan olika sätt att bilda namn och se vad som var vanligt och vad som var mindre vanligt.

Många personer har fått sitt namn utifrån sin härstamning och släktskap, **Kolas Märta** är ett bra exempel. Hon var gift med mannen som kallades **Kolas** (mer om honom senare). **Bad-Olle** var son till en baderska, **Skogis** far var skogvaktare på Steninge och **Grevinnorna Plåt och Plunta** var döttrar till en plåtslagare respektive bryggare.

Andra benämns efter sin geografiska härkomst, gärna ett torp eller en gård där personen i fråga var född eller bodde. Här hittar vi **Pottan**, så kallades **Potta-Fredriks** barnbarn, morfar hette Fredrik Karlsson och båda bodde på torpet Pottan. Namnet på torpet var kanske egentligen också ett binamn eftersom det officiellt heter Rosendal. Eller var det möjligen tvärtom, man tyckte Pottan var fult och ville ha ett vackrare namn? **Glädjen** kom förstås från torpet med samma namn och **Knäpplan** var från torpet Kräpplan på andra sidan sjön, vid Signhildsberg. Hur **Kräpplan** blev **Knäpplan** är osäkert, är det en uttalslättning eller ett missförstånd? **Knäpplan** hade också en bror som kallades **Knäppla-Gurra**. **Humparn** är född på gården Humparboda. Men det är inte bara ortnamn i den närmaste omgivningen som givit upphov till ett binamn, i Sigtuna fanns **Borås-Kalle**, som också kallades **Boråsarn**. I den här gruppen finns också en kvinna som fått sitt binamn med anknytning till varifrån hon härstammade, **Kullan** kom mycket riktigt från Dalarna.

En grupp av mycket vanliga binamn syftar på personens yrke, sysselsättning eller sociala ställning. Här finns **Plåt-Anders** (NN Andersson) som var plåtslagare och far till bl.a. **Post-Nisse** (Nisse Andersson). **Plåt-Pelle** (Rickard Pettersson), **Post-Anders** (NN Andersson), **Målar-Svenne** (Sven Andersson, son till **Trötta Teodor**), **Murar-Svenne** (Sven Larsson, son till **Murar-Valle**), **Möbel-Anders** (Gunnar Andersson) och **Bryggjar-Emil** som var utkörare på bryggeriet som låg på Malmen, vid Malmbryggan. Ett annat exempel är **Kalle Braxen**, som också kallades enbart **Braxen**, han var bl.a. fiskare, **Dödgrävaren** arbetade förstås på kyrkogården och **Kolas**, som jag nämnt förut, fick sitt namn p.g.a. att han körde kol på en trävarufirma. **Krog-Alma** skötte serveringen på stadens krog. Här kan man se att man kan bilda binamnet till efternamnet som t.ex. **Möbel-Anders** (Gunnar Andersson), **Plåt-Anders** (som hette Andersson) eller till förnamnet som t.ex. **Post-Nisse** (Nisse Andersson) och **Målar-Svenne** (Sven Andersson). På posten fanns redan en **Post-Anders** så även om **Post-Nisse** skulle kunna kallas med det namnet så fick det bli **Post-Nisse** istället. Meningen var ju att kunna skilja på personerna!

Man ger ofta binamn efter en persons yttre egenskaper, här har vi t.ex. **Fullriggarn**, så benämnd p.g.a. sin kraftiga uppnäsa. **Geten** (Artur Anderby) känner vi alla till, han blev tidigt vithårig. Han

var väl bekant med sitt binamn: "De kallar mig för Geten" sa han och skrattade... **Rödtopp** var rödhårig, **Pinnen**, som var lärare på Sigtunaskolan, var smal och gänglig. **Storis** och **Jätten** hade båda fått sina namn p.g.a. sin längd, de var båda småväxta. Men observera att namnen säger det motsatta, det är ganska vanligt när man bildar binamn. **Pjattas** namn kan kanske komma av ett ord pjatt som betyder 'liten, obetydlig person', men **Pjatta** var storväxt och kraftig. Ännu ett namn som antyder motsatsen till verkligheten. Det har inget med swingpjatt att göra (annat än att ordet pjatt ingår i båda). **Bleka Ville** var blek i hyn och bagare i eget bageri, man kan tänka sig att hans blekhet kunde ha flera orsaker. Hans namn **Blinda Ville** hade anmärkningsvärt starka glasögon. **Karl XII** var en manhaftig lärare, förmodligen van att styra och **Älgen**, som också var lärare till yrket, hade säkert fått sitt binamn p.g.a. sin längd och sin karaktäristiska gång med långa och kraftfulla steg.

Binamn kan förstås också ges med utgångspunkt i en persons inre egenskaper. Här finns exempelvis **Buse**, men han var inte någon otrevlig bråkmakare, även det alltså ett exempel på ett motsatsnamn, medan mannen som kallades **Vilden** enligt uppgift gjorde skäl för sitt namn. Han hade varit remontryttare i armén, han red alltså in hästar, kanske hade det haft betydelse för hans binamn?

Man kan också ta fasta på en persons vanor och händelser som anknyter till honom eller henne: **Mum-Mum** pratade mumlande och **Trötta Teodor** var diversearbetare som ofta var arbetslös (det här var ju under 30-talet när det ibland var svårt att hitta jobb), dock kände han sig ibland trött och fick sitt namn efter en figur med samma namn i en film från 1931, där Valdemar Dalquist spelade huvudrollen. Det finns ingen känd koppling till namnet Teodor. **Ständiga semestern** fick sitt binamn på liknande grund, han hade ibland inget stadigt arbete och förklarade sin ledighet med att han hade semester. **Snus-Einar** (son till **Post-Anders**) snusade ofta och **Kanada-Gösta** hade i sin ungdom varit i Kanada och huggit timmer. **Bandy-Johan** fick sitt namn eftersom han var en duktig bandyspelare. **Mäki** tillhörde en idrottande familj, sitt binamn hade han efter den finländske långdistanslöparen Taisto Mäki som 1939 satte 5 världsrekord. Sigtunas **Mäki** var medeldistanslöpare. **De tre vise männen** var samlingsnamnet på tre gentleman födda på 1880-talet. Namnet har troligen sin grund i deras engagemang i Kyrkobrodererna och men också i deras ålderdomligt klingande bibliska förnamn, Gideon (Ekholm), Elias (Hult) och Johannes (Ullman) och deras vana att ofta synas tillsammans. Man hade helt enkelt ett behov av att benämna gruppen i sin helhet. **Billiga gubben** hade affär vid Fornhemmet och sålde billiga kortvaror som nålar, tråd och restpartier av olika varor. Mannen som kallades **Flickornas Kalle** var inneboende hos två damer.

Att bilda ett binamn genom att leka litet med bärarens officiella namn är ganska vanligt. I Sigtuna har vi **Jägarn** (Jägerstedt), **Kila** (Kjellander), **Ljunkan** (Ljunggren, lärare vid SS), **Linkan** (Lindkvist, jobbade på Busstationen) och **Ludde** (Lundin). Bröderna **Stor-Krusse** och **Lill-Krusse** hette egentligen Östergren men fick sitt namn från moderns giftermål med en man vid namn Krusberg.

En del namn förblir otolkade, jag har haft hjälp av pappa förstås och Martin Karlsson, men inte ens de visste alltid något om grunden för namnen. Eller så ville de inte berätta, den rätta orsaken kan vara litet känslig och personlig. **Väderhatt** och **Svinskrämmarn** har varit två sådana otolkade namn. Men tack vare en kunnig Sigtunabo, nämligen Åke Norgren, har jag nu fått en möjlig tolkning till **Väderhatt**. Erik Väderhatt var en sagokung om vilken det berättas att han med sin hatt bestämde vindens riktning. Kanske har man tagit fasta på det när man namngav Sigtunas **Väderhatt**? Han arbetade som maskinist på Sågen och eldade ångmaskinen och bestämde på så sätt när och hur ångan släpptes ut. Det kan ha varit en möjlig förklaring till hans namn.

Varför får man binamn? Det viktigaste skälet är att det helt enkelt ibland är nödvändigt för att kunna skilja på personer som har samma namn! Två personer som båda hette Andersson och jobbade på posten blev **Post-Nisse** och **Post-Anders**. Att bo i ett litet samhälle gynnar uppkomsten av sådana namn eftersom man då ofta har god personkännedom (yrke, utseende, vanor, klädsel etc.). De personer som får binamn ingår ofta i offentliga miljöer och är kända av många. Man har behov av att kunna benämna och bestämma sådana personer, t.ex. hantverkare och lärare. Även om kvinnor också arbetade utanför hemmet, var det många som arbetade enbart i hemmet. De rörde sig inte så ofta ute på samma sätt som många män. Det förklarar varför det finns så få binamn bärda av kvinnor. En annan anledning till att benämna en person med binamn är att det minskar avståndet till myndighetspersoner som lärare, poliser etc. Exempel på detta i min samling är **Kalle Braxen**, **Älgen** och **Karl XII**. Att benämnas med ett binamn minskar avståndet och gör överheten mindre hotfull. Att benämna varandra med binamn skapar också gemenskap, det knyter ihop en grupp och stänger andra ute. Det förklarar att sådana namn är vanliga inom kamratgrupper, inom sportsammanhang och i föreningar.

Vad gör man när man vill ha binamn på flera personer inom samma familj? Jo, man kan t.ex. lägga till **Stor-** och **Lill-**: **Stor-Krusse** och **Lill-Krusse**. Eller man kallar en person **Knäpplan** och brodern **Knäppla-Gurra**, grunden till namnet är detsamma men man varierar bildningen.

En person kan också få flera binamn, kanske har de givits under olika tidsperioder eller i olika sammanhang, ett exempel är lärarinnan **Karl XII** som också kallades **Smällan**. **Fullriggaren** och **Snus-Einar** är ett annat.

Jag vill också betona något som jag sagt tidigare, man ska vara försiktig när man tolkar orsaken till namnet, det behöver inte vara så enkelt som det verkar, det kan vara en persons helt motsatta egenskap som är grunden (t.ex. i namnen **Jätten** och **Storis**).

Den vanligaste grunden för binamn verkar ha sitt ursprung i personens yrke, men händelser och vanor som varit utmärkande för personen, ordlekar på efternamnet samt att ta fasta på yttre egenskaper är också vanligt när man bildar binamn. Orsaken är väl att en persons yrke, utseende och vanor är särskiljande faktorer som man lätt kommer i kontakt med.

Hur är det idag? Ges binamn i dag? Kanske inom sportens värld (**Foppa**) där det förekommit länge. Vissa miljöer kan fortfarande ge underlag, t.ex. ett kamratgäng och idrottssammanhang och där kan det finnas särskilt behov av att visa tillhörighet och gemenskap. Vissa binamn var även tidigare inte allmänt kända utan användes inom en mindre grupp t.ex. i sportsammanhang, inom vissa yrkesgrupper, i skolan och inom scouterna. Har vi numera den kunskap om personer som behövs för att ge ett binamn? Det småskaliga samhälle som ligger till grund för mina tidigare nämnda namn finns inte längre. Vi köper inte längre våra smycken av **Guld-Rulle** utan besöker i stället en guldsmedsaffär i storstaden efter jobbet och behöver vi måla om huset är det inte längre **Målar-Svenne** eller hans efterträdare som får uppdraget utan en firma på annan ort. Vi har kanske inte samma behov av att benämna och särskilja personer utanför vår allra närmaste omgivning. Eller - har jag förhoppningsvis fel?

Här tänkte jag stanna. Jag har haft väldigt roligt när jag satte ihop mitt föredrag, man får tillfälle att minnas gamla Sigtunabor. Om jag säger **Möbel-Anders** så minns jag inte bara honom utan också hur det luktade när man kom in i möbelaffären. Jag hoppas att ni haft många sådana upplevelser under den tid jag pratat. Och som man brukar säga: Om ni haft hälften så roligt som jag så har ni haft väldigt roligt och då är jag nöjd!

Agneta Sundström